

עבודה סוציאלית קהילתית והמדינה

אהרון ומיכל בלנק-גומל

העבודה הסוציאלית

הקהילתית יכולה

להיות מכשיר

לשימור הסדר

החברתי אך היא

יכולה לפעול גם כדי

לאתגר אותו. האם

התחום צריך להיות

באחריות ומימון

המדינה? ובאיזה

אופן?

האם וכיצד צריך להלאים את העבודה הסוציאלית בישראל? דיון בשאלה זו מצריך הגדרה מדויקת יותר של "עבודה סוציאלית". דומה, שרוב הדיונים במונח "עבודה סוציאלית", הן בספרות הפופולארית והן באקדמיה, יוצאים מנקודת מבט ביקורתית לפיה עבודה סוציאלית היא מכשיר שליטה בידי עובדות סוציאליות (עו"סיות), העוסקות ביצירה ובכפייה של קטגוריות נורמטיביות ובלתי נורמטיביות (לדוגמה:

"משפחה מתפקדת", "ילדים בסיכון"). עו"סיות מקבלות חלק מכוחה של המדינה לכפות "אמת" על החברה ועל יחידים, ואין למדינה זכות מוסרית להעביר כוח זה לידי גופים פרטיים.

"משפחה מתפקדת", "ילדים בסיכון"). אין ספק, שהעבודה הסוציאלית בישראל ובעולם המערבי לוקחת חלק חשוב בשימור הסדר החברתי. יחד עם זאת, מעניין להזכיר, כי שיח העבודה הסוציאלית מדגיש מחויבות לשינוי - ברמה האישית אך גם ברמה החברתית. עבודות ביקורתיות רבות תוקפות את המחויבות לשינוי אישי, ומראות כיצד העבודה הסוציאלית מסיטה את תשומת הלב מהשורשים החברתיים של "בעיות חברתיות" לרמת הפרט. יחד עם זאת, שאלת השינוי החברתי, זוכה לפחות התייחסות אקדמית, אם כי לעתים היא מוצגת כחלק ממכשיר שליטה <<<

אהרון בלנק-גומל הוא דוקטורנט במחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטת מקגיל בחונטריאול, קנדה, ופעיל בתנועת "עתידנו"; עבודת התזה שלו, תחת הנחייתו של פרופ' לב גרינברג, עסקה בהתפתחותה של העבודה הסוציאלית הקהילתית בישראל // דוא"ל: ronyblank@gmail.com

מיכל בלנק-גומל היא עובדת סוציאלית קהילתית, חברה מייסדת של תנועת "עתידנו" - למען עתיד העבודה הסוציאלית בישראל", ולשעבר חברת מרכז איגוד העובדים הסוציאליים // דוא"ל: michalgomel@gmail.com

<<< מתוחכם (בידי אליטות שונות ו/או המדינה) המייצר אשליה של חופש יחסי. מעבר לשאלת ה"תודעה הכוזבת", מבט היסטורי מראה שהעבודה הסוציאלית התפתחה מתוך ניסיונות לאתגר את המדינה ואת הסדר החברתי, ולעתים ניסיונות אלו אף נחלו הצלחה. דיון בשאלת ההלאמה של העבודה הסוציאלית דורש, אפוא, התייחסות גם לשאלת השינוי החברתי.

אסכולה פרטנית ואסכולה קהילתית

העבודה הסוציאלית המודרנית התפתחה מתוך שתי גישות, המוכרות כיום בתור "האסכולה הפרטנית" ו"האסכולה הקהילתית". מקובל לטעון כי גישות אלו צריכות להיות משולבות. אף שלעתים הן אכן משולבות, האבחנה ביניהן היא מרכזית בארגון האקדמי והמעשי של התחום. האסכולה הפרטנית, ששורשיה נעוצים בארגוני צדקה, התמקדה בצורך לשנות את היחיד/ה כדי שת/יתאים לסדר החברתי. האסכולה הקהילתית, שבה עיקר עניינו של המאמר, התמקדה

בצורך להביא לשינוי חברתי ברמות שונות (הקהילה, המדינה והחברה). לדוגמה, תנועת "בתי ההתיישבות" בארצות הברית, שהונהגה בידי ג'יין אדמס ופעלה בעשורים הראשונים של המאה העשרים, עסקה בחינוך דמוקרטי שנועד להביא להעצמת יחידים וקהילות כדי שיוכלו לשנות את סביבתם, כמו גם במסעות הסברה ציבוריים לשינויי חקיקה מהרמה העירונית ועד הרמה הבינלאומית. על פי הגיון זה, עבודה קהילתית "אמיתית" יכולה או צריכה להביא למהפכה חברתית, טענה המעוררת את השאלה - כיצד ניתן להבין את מקומה של המדינה, בתור מי שמעסיקה את אותם מאתגרים פוטנציאליים?

בבחינת שאלת ההלאמה מנקודת המבט של האסכולה הפרטנית, אין ספק שהעבודה הסוציאלית צריכה להיות חלק ממנגנון המדינה. לאחרונה, הכריע בג'צ'נגד הפרטת בתי הסוהר, תוך התבססות על הנימוק שיש תחומים בהם אין המדינה יכולה להפריט את סמכות השימוש בכוח. כמו שוטרים, סוהרות ושופטים, גם עו"סיות מתפקדות כסוכנות המדינה ליישום חוקים. במילים אחרות, עו"סיות מקבלות חלק מכוחה של המדינה לכפות "אמת" על החברה ועל יחידים,

דו"ח קרמר (מחשנת 1971), שבחן את העבודה הקהילתית בישראל, טען, שכדי שתוכל להגשים את מטרותיה לשינוי חברתי, על העבודה הקהילתית להיות מנותקת לחלוטין ממנגנון המדינה

ואין למדינה זכות מוסרית להעביר כוח זה - ולא משנה אם מדובר בהוצאת "ילדים בסיכון" מביתם או סיווג אדם כ"מפגר" או "משוגעת" - לידי גופים פרטיים (השאלה האם פעולות אלה, כשלעצמן, הן מוסריות או לא היא מרתקת אך חורגת ממסגרת דיוננו). בנוסף, עו"סיות מספקות שירותים המוקנים כזכות לאזרחים הזקוקים לתמיכת המדינה. אנו מאמינים, שמימוש זכויות חברתיות וכלכליות המוענקות מהמדינה לאזרחיה צריך להתבצע בהעסקה ישירה של המדינה, ודבר זה אף יבטיח שירות אוניברסאלי ומקצועי ושמירה על זכויות העובדים והעובדות.

מבחינת האסכולה הקהילתית השאלה מורכבת יותר. עבודה קהילתית יכולה להיות מכשיר לשימור הסדר החברתי; כך, "פיתוח קהילתי" עוסק בדרכים לגיבוש ולארגון קהילה מסוימת מבלי לנסות להביא לשינוי מדיניות ברמה

פשטנית של יחסי חברה-מדינה, הרואה את המדינה אך ורק כמפעילת שליטה וכוח על החברה האזרחית. אם נתבונן ביחסי חברה-מדינה בצורה מורכבת יותר, ולפיה המדינה היא חלק מהחברה ולא חיצונית לה, אז ניתן לטעון שעצם קיומה של חברה אזרחית חזקה תלוי ישירות באופן שבו פועלת המדינה. מעבר לכך, הפעלתה של עבודה סוציאלית קהילתית מטעם המדינה - על הדילמות שהיא יוצרת - יכולה להביא, בסופו של דבר, דווקא לחיזוק החברה האזרחית ולהגבלת כוחה של המדינה.

על מנת שתוכל לקדם שינוי חברתי, על העבודה הסוציאלית הקהילתית להיות חופשית משליטת המדינה על תוכן הפעילות. לדוגמה, עובדת סוציאלית קהילתית בשכונת קטמון בירושלים צריכה להיות מסוגלת לארגן תושבים במטרה שיוכלו לדרוש שינוי תקציבי או שינוי מדיניות אחר, בהתאם לצרכיהם וזכויותיהם. בדומה לכך, ברור שעל ארגון הנכים לפעול, במידת הצורך, נגד מדיניות משרדי הבריאות והרווחה, על אף שהפרטים המיוצגים עלי-ידו תלויים בשירותים ממשרדים אלו.

סדר היום של ארגונים המפעילים עבודה סוציאלית קהילתית צריך להיקבע על ידי האזרחים המעורבים ולא על ידי רשות שלטונית. מכאן ניתן להסיק, כאמור, שעבודה סוציאלית קהילתית לא צריכה להיות מולאמת וממומנת על ידי המדינה. מצד שני, קיים כשל לוגי גם בהסתמכות על מימון פרטי. שינוי חברתי לא יגיע כתוצאה מהעברת השליטה על סדר היום של ארגונים לשינוי חברתי לידי בעלי הון, ותלות בתרומות אינה מבטיחה קיימות כלכלית לאורך שנים, מה שמשפיע מאוד על יכולתם של ארגונים לשינוי חברתי לעבוד בצורה מקצועית וארוכת טווח כפי שנדרש. דווקא מימון מדינתי ארוך טווח ואוניברסלי יכול להבטיח את הקיימות של הארגונים. <<<

**אם נתבונן
ביחסי חברה-
מדינה בצורה
מורכבת יותר,
ולפיה המדינה
היא חלק
מהחברה ולא
חיצונית לה,
אז ניתן לטעון
שעצם קיומה
של חברה
אזרחית חזקה
תלוי ישירות
באופן שבו
פועלת המדינה**

את העבודה הקהילתית בישראל, טען, שכדי שתוכל להגשים את מטרתה לשינוי חברתי, על העבודה הקהילתית להיות מנותקת לחלוטין ממנגנון המדינה. עם זאת, במספר מקרים, עבודה סוציאלית קהילתית מטעם המדינה דווקא פעלה לאיתגור המדיניות הממשלתית והשלטונית. הדוגמה הישראלית המפורסמת ביותר היא מעורבותם של עו"סים קהילתיים מעיריית ירושלים, ובעיקר עו"ס"ק אבנר עמיאל, בארגון תנועת "הפנתרים השחורים" בראשית שנות השבעים, שעל השלכותיה על החברה הישראלית כבר נכתבו רבות. דוגמה אחרת לאופן שבו עבודה קהילתית מטעם המדינה מאתגרת את ההיגיון של המדינה היא הקמתם של המנהלים הקהילתיים בירושלים: המנהל הקהילתי הירושלמי הוא למעשה שלוחה ניהולית של העירייה בתוך השכונה, הממומן על-ידי העירייה. אך בשונה מהצפוי - שמדיניות המנהל תקבע ע"י פקידי העירייה - בפועל היא נקבעת ע"י ועד מנהל הנבחר על-ידי תושבי השכונה. כך נשמר כוח אזרחי בידי תושבים במימון ציבורי.

דילמת הנאמנות הכפולה

אם כך, עבודה סוציאלית בכלל ועבודה סוציאלית קהילתית בפרט יכולה להיות גם משמרת וגם משנה. הקושי הגדול טמון, כמובן, במצב בו השינוי החברתי שמקדמת העבודה הסוציאלית הקהילתית חותר תחת הארגון המעסיק עצמו, מצב המוכר בספרות כ"דילמת הנאמנות הכפולה": למי שייכת נאמנות העו"ס"ק - לארגון או ללקוחות ("שותפים לשינוי חברתי")? להיגיון הבירוקרטי או לאתיקה המקצועית? זוהי דילמה מורכבת, ומפתה להסכים עם דו"ח קרמר ולטעון שהרעיון של שינוי חברתי מטעם המדינה הינו אוקסימורון. עם זאת, טענתנו היא, שהצגת הנושא בצורה כה דיכוטומית מבטאת תפיסה ביקורתית

הלאומית ו/או החברתית. עם זאת, האסכולה כוללת גם "הפעלה חברתית" - שינוי מדיניות דרך זיהוי בעיה חברתית וקידום השינוי שלה בעזרת או על ידי אלו המושפעים מהבעיה.

עבודה סוציאלית קהילתית בישראל

העבודה הקהילתית בישראל החלה בראשית שנות החמישים. לאחר שעולים רבים מארצות אסיה ואפריקה התנגדו ליישובם הכפוי ביישובי ספר ואף "ברחו" לערים הגדולות, הוחלט במשרד הסעד להפעיל עבודה סוציאלית קהילתית כטכניקה ליישוב יעיל יותר. תוך התבססות על מודלים של "פיתוח קהילתי", הוחלט לעבור משיטת "קיבוץ גלויות" להקמת יישובים עדתיים, כמטרה לשמר את הגיבוש הפנימי בתוך כל קהילה וליצור מחויבות הדדית שתמנע עזיבה. צורת חשיבה זו, שזכתה לביטוייה הבולט ביותר באופן ההקמה של יישובי חבל לכיש, הוכיחה את עצמה כיעילה ומוצלחת, לפחות מנקודת המבט של המדינה, ותרמה רבות לעליית קרנה של העבודה הקהילתית. ברזולוציה נמוכה יותר, חברת עמידר השתמשה בעבודה קהילתית (אם כי לא תמיד באמצעות עובדות סוציאליות) כדי לארגן ועדי בניינים. לרוב, נעשה הדבר במטרה להקל על איסוף שכר הדירה וליצור תחושת קהילה בין הדיירים בבניין, מתוך האמונה שהדבר יוביל לשמירה טובה יותר של נכסי עמידר, קרי הבניינים עצמם. בראשית שנות השבעים, כחלק מגל רדיקלי שסחף את העבודה הסוציאלית בעולם המערבי, עלתה בישראל גישה שביקרה בצורה חריפה את העבודה הסוציאלית בכלל ואת העבודה הקהילתית בפרט; דו"ח קרמר (משנת 1971), שבחן

Core Funding - הודל <<<

מכל האמור לעיל אנו מסיקים, שמדינה המעוניינת בחברה אזרחית בריאה ופעילה צריכה לממן קבוצות והתארגנויות קהילתיות וארגונים לשינוי חברתי. המודל שאנו מציעים מבוסס על זה המיושם בפרובינציית קוויבק בקנדה: הבטחת מימון של ליבת הארגון (Core Funding) ברמה שתאפשר לו פעילות בסיסית סדירה, כולל ייעוץ משפטי, ניהול חשבונות, עבודות מזכירות, ועבודה סוציאלית קהילתית. בנוסף, אנו מאמינים, שבכל ארגון שמקבל מימון כזה מהמדינה צריך להתקיים דירקטוריון ציבורי שרובו נבחר על ידי חברי אותו ארגון לשינוי חברתי, והוא אשר צריך לקבוע או לאשר את התוכן של הפעילות. אנו מציעים, שגובה המימון יהיה מוגבל וייקבע לפי מספר החברים המשתתפים בבחירות (תחת פיקוח מנגנון מדינתי כגון רשם העמותות או החברות). ארגונים יכולים לגייס כספים נוספים בעצמם מחברים או מתורמים פרטיים בהתאם לחוק, וכמובן אין מניעה שארגונים ותנועות ימשיכו להתקיים ממקורותיהם העצמאיים.

הצעתנו מעוררת מספר שאלות עקרוניות. מה יהיו הקריטריונים לקבלת מימון כארגון לשינוי חברתי? מה מבדיל בין ארגון כזה למפלגה? איך יעבוד מנגנון הפיקוח? איך מתעדיפים בין הארגונים במצב של משאבים מוגבלים? קוצר היריעה אינו מאפשר מענה לשאלות אלו. נבקש להתייחס לשאלה עקרונית אחת והיא: האם כל "שינוי חברתי" הוא לגיטימי, ללא תלות בתוכנו של השינוי? תשובתנו בקצרה היא - לא. אנו מכירים בכך שבמקרים מסוימים, כמו למשל תנועת "כך", אין המדינה יכולה וצריכה לסבול מימון של תנועות שמסכנות את קיומה הדמוקרטי או מאיימות על אזרחיה. כדוגמה נוספת, אין על המדינה אחריות לממן ארגונים הקוראים להחרמתה בחו"ל (מותר לאזרחי המדינה לעשות זאת, אך לא ניתן לצפות שהמדינה תבטיח קיומו של ארגון שזו מטרתו). עם זאת, חשוב להדגיש, שאיננו מציעים למנוע תמיכה מארגונים פוליטיים. איננו תומכים באבחנה בין נושאים "חברתיים" לנושאים "פוליטיים", מאחר וכל נושא הוא פוליטי. תחת זאת, אנו מציעים הגדרה רחבה ככל הניתן של "פעילות דמוקרטית", שתכלול בתוכה גם פעילויות שהן בתחום האפור.

כך, לדוגמה, פעילותה של תנועת "אם תרצו" תהיה זכאית למימון, על אף שעמדתנו הפרטית היא, שפעילותה קוראת להגבלת חופש הביטוי ולכן אינה מוסרית. עם זאת, היא אינה קוראת לאלימות ישירה.

כאמור, המודל המוצג כאן הוא ראשוני ואינו מפורט דיו. נוסיף, כי מודל זה מעורר חשש לקואופטיציה (מצב שבו המארגנים מאומצים על ידי המנגנון שאותו איתגרו, לרוב תוך שימוש ברטוריקה של "שינוי מבנים", אך מעשית במחיר אובדן האידיאולוגיה המקורית), כמו גם לבירוקרטיה מסורבלת. עם זאת, המודל מבטיח גישה אוניברסלית לאפשרות להתארגן בצורה של בניית כוח אזרחי "מלמטה", ולא על ידי הכתבת מדיניות מלמעלה. אנו מכירים בכך, שבסופו של דבר, החלטות על מימון תתקבלנה בהתאם למדיניות הלאומית הנקבעת על ידי השלטון בכל תקופה נתונה; אבל מימון מינימלי מהמדינה, לדעתנו, יהווה אפיק חשוב לחיזוק הדמוקרטיה וההשתתפות האזרחית. בנוסף לכך, ותוך שאנו מסתכנים באפולוגטיקה, אנו סבורים שמודל זה לא צריך להישפט אל מול אוטופיה אבסטרקטית, אלא אל מול מציאות, שבה קולות רבים אינם נשמעים. בחברות השוק החופשי, בהן בעל המאה הוא בעל הדעה, יש למדינה תפקיד חשוב בהבטחת הזכות והיכולת המעשית של כל אזרחיה להתארגן ולהשפיע על עיצוב המדיניות וסדר היום החברתי-פוליטי. ///

איננו תומכים
באבחנה
בין נושאים
"חברתיים"
לנושאים
"פוליטיים",
תחת זאת,
אנו מציעים
הגדרה רחבה
ככל הניתן
של "פעילות
דמוקרטית",
שתכלול בתוכה
גם פעילויות
שהן בתחום
האפור

קצה הקרחון

לירון פנחסי פרסמה בחשבון הפייסבוק שלה תצלום של עובדת חברת "דנאל", שמסתובבת בבית החולים איכילוב ומנסה להחתים חולים קשים על שירותים סיעודיים בתשלום שיקבלו בביתם. בשיחה עם אנשי "דנאל", שלא ניסו להסתיר דבר, הסתבר לה שהעובדים פועלים במקום על פי מכרז - בית החולים מאשר לחברה לפרסם ישירות לחולים המאושפזים. התייחסות לנעזרים במערכת הציבורית כקהל שבוי היא תופעת לוואי פחות חוכרת של הפרטות, אך היא נפוצה גם בסדנאות של חברות מסחריות שעוברות בבתי ספר ציבוריים ובצבא, בהשקעה המאסיבית של חברות תרופות בפרסום לרופאים עובדי קופות חולים ועוד. באופן זה החברות מצליחות - לעתים לאחר זכייה במכרז ולעתים פשוט לאחר שכנוע של איש חדרג ביניים במערכת הציבורית - לפרסם בזיל הזול לאנשים שאין להם ברירה אלא להיחשף לפרסום, תוך ניצול של משאבים ציבוריים.

מקור: on.fb.me/KbMvSe